

VYTAUTO DIDŽIOJO UNIVERSITETAS
HUMANITARINIŲ MOKSLŲ FAKULTETAS
ISTORIJOS KATEDRA
MIGRACIJOS POLITIKOS IR LIETUVIŲ DIASPOROS ISTORIJA

Mantas Daukšas

Sovietų Sąjungos žlugimas A. Štromo vizijose

Referatas

Vadovas: prof. habil. dr. Egidijus Aleksandravičius

Kaunas, 2010

Turiny

1. Įvadas.....	3
2. Aleksando Štromo Sovietų Sąjungos žlugimo vizijos.....	4-6
3. Išvados.....	10
4. Literatūros ir šaltinių sąrašas.....	11

I. Įvadas

Lietuvos inteligentai, 1944m. palikę tėvynę ir emigravę į vakarus, nuolatos stengėsi sekti politinius ir kultūrinius įvykius Lietuvoje. Visa tai, bei tarptautinės politikos aktualijų sekimas pasitelkiant savo erudiciją, bei geriausiuose JAV universitetuose įgytus išsilavinimus ir leido mūsų egzilams prognozuoti vienokią, ar kitokią gimtojo krašto raidą. Nepriklausomos Lietuvos vizijos figūruoja Vytauto Kavolio¹, Juozo Girniaus², bei kitų intelektualų darbuose. Iš jau minėtų Lietuvos išievių, išskirtinę vietą užima Aleksandras Štomas³, bei Tomas Venclova⁴. Minėti išskirtinimai pasižymi tuo, jog šie inteligentai nemažą dalį savo gyvenimo praleido sovietinėje Lietuvoje, kas leido jiems geriau (be tarpininkų) pažinti sovietinį Lietuvos gyvenimą.

A.Štomas iš visų, Sovietų Sąjungos griuvimą prognozavusių Lietuvis egzilo mąstytojų, ko gero, taikliausiai ir geriausiai nuspėjo būsimus ateities įvykius.

Darbo tikslas: remiantis A. Štomo darbais, bei publikuotais minėto disidentu ir jo draugų pokalbiais išanalizuoti A.Štomo Sovietų Sąjungos žlugimo vizijas.

Darbo chronologines ribas: 1973-1990 m.

¹ Vytautas Kavolis 1930 – 1996) – sociologas, kultūrologas. 1944 m., baigiantis Antrajam pasauliniam karui, pasitraukė su tėvais iš Lietuvos. Gimnaziją baigė Vokietijoje, nuo 1950 m. gyveno JAV. Wisconsin, Čikagos, Harvardo universitetuose studijavo sociologiją ir antropologiją. Ilgametis Dickinsono kolegijos sociologijos ir lyginamųjų civilizacijos studijų profesorius. Nuo 1978 m. „Comparative Civilisations Review“ redaktorius, „Encyclopaedia Britannica“ bendradarbis. Lietuvių liberaliosios minties išievių ugdytojas: vienas iš Santaros-Šviesos federacijos kūrėjų ir vadovų, kultūros žurnalo „Metmenys“ organizatorius ir redaktorius, daugybės darbų anglų ir lietuvių kalbomis autorius. http://www.booksfromlithuania.lt/index.php?page_id=3&action=info&WriterID=48. Žiūrėta 2010.05.17

² Juozas Girnius (1915-1994 m.) – lietuvių filosofas egzistencialistas. 1952–1969m. „Lietuvių enciklopedijos“ redaktorius. Nuo 1965 m. „Aidų“ žurnalo redaktorius. 1963–1967m. buvo Ateitininkų federacijos vadovas. http://lt.wikipedia.org/wiki/Juozas_Girnius, Žiūrėta 2010.05.17

³ Aleksandras Štomas 1931 – 1999 m. Lietuvos teisininkas, politologas, profesorius. 1947–1948 m. studijavo Vilniaus universiteto Teisės fakultete 1952 m. baigė Maskvos universiteto Teisės fakultetą. Dirbo Lietuvoje advokatu irneetatiniu dėstytoju įvairiose aukštosiose mokyklose. 1955–1959 m. studijavo aspirantūroje, dirbo mokslinį darbą Visasąjunginiame teisės mokslų tyrimo institute ir Priešakinių teisės tyrimų institute Maskvoje. 1959–1973 m. dirbo vyresniu moksliniu bendradarbiu, katedros vedėju, direktoriumi ir docentu įvairiose teisės mokslo ir švietimo institucijose Vilniuje, Ivanove, Maskvoje. 1964m. Maskvos teisės mokslų institute apgynė teisės mokslų daktaro disertaciją. 1973m. buvo leista išvykti gyventi pas seserį Margaret Kagan Anglijoje. 1974–1977 m. Taikos studijų vyresnysis mokslinis bendradarbis Bradfordo universiteto Taikos studijų koledže. 1989 m. persikėlė į JAV, kur gavo nuolatinę politologijos profesoriaus vietą Hillsdale'o koledže (Mičigano valstija). Aktyviai dalyvavo lietuvių bendruomenės, „Santaros-Šviesos“ veikloje. http://lt.wikipedia.org/wiki/Aleksandras_%C5%A0tomas Žiūrėta 2010.05.17.

⁴ Tomas Venclova gimė 1937 m. Poetas, vertėjas, eseistas, literatūros tyrinėtojas, publicistas. Vilniaus universitete baigė lituanistikos studijas. Dirbo istorijos fakultete. 1977 m. Tomas Venclova emigravo į JAV. 1985 m. Yale universitete gavo daktaro laipsnį. <http://www.rasyk.lt/rasytojai/tomas-venclova.html> Žiūrėta 2010.05.17

Ši data pasirinkta neatsitiktinai, nes būtent 1973 A. Štromas išvyko iš sovietinės Lietuvos. Praktiškai nuo pirmųjų emigracijos dienų garsus disidentas ėmė kalbėti apie Sovietų Sąjungos žlugimą. Galutinė chronologinių ribų data sutampa su Sovietų Sąjungos žlugimu.

II. Aleksando Štromo Sovietų Sąjungos žlugimo vizijos

A. Štromas- Antano Sniečkaus Lietuvos komunistų partijos pirmojo sekretoriaus globotinis. Nagrinėjant šio garsaus intelektualo biografiją už akių „užkliūva“ faktas, kad pasibaigus antrajam pasauliniam karui, A. Štromą apsiima globoti pats Lietuvos komunistų partijos pirmasis sekretorius Antanas Sniečkus. Minėtas asmuo, tikėjosi iš savo globotinio padaryti uolų, partijai neabejingą asmenį. Šiam teiginiui pritaria ir T. Venclova, teigdamas, jog: „Sniečkus matyt tikėjosi, kad augintinis eis jo pėdomis: Aleksandras buvo rengiamas užimti žymią nomenklatūrinę vietą“⁵.

Įvykiai klostėsi kiek kitaip, iš pirmo žvilgsnio užkietėjęs komunistas, A. Sniečkaus globotinis, atsisuko prieš režimą. Maža to, jį vis smarkiau ėmė viešai kritikuoti, kol galiausiai jis emigravo iš Sovietų Sąjungos.

Lieka neaišku, kada A. Štromo pasaulėžiūra kardinaliai pasikeitė. Remiantis T. Venclovu teiginiu: „Anot paties Štromo, lūžis jo pasaulėžiūroje įvyko 1953m balandžio 4d., kaip tik jo dvidešimt antrąjį gimtadienį. Tą dieną, vos mėnesiui praėjus po Stalino mirties, buvo paleista iš kalėjimo grupė gydytojų, kaltinta tuo, jog rengėsi nuvuodyti diktatorių ir kai kuriuos jo bendrus. Ligi tol Štromas, nors jau šį tą suprasdamas apie sovietinę santvarką dar manė, jog Stalinas saugo ją nuo išsigimimo, virtimo fašizmu“⁶. Nuo to laiko, pasak Venclovos, Štromas staigiai suvokė, kad svarbiausias fašistas buvo pats tautų vadas, o kiti SSRS vadovai, nors ir ne tokie baisūs, stengiasi išlaikyti antihumanišką režimą, nebent griebdamiesi taktinių manevrų⁷.

Taip po truputį baigėsi Aleksandro Štromo savotiška draugystė su sovietinio režimo ideologija. Štroma virto griežtu ir įsitikinusiu antistalinistu, SSRS santvarkos priešininku, nors pasak Venclovos, iki 1963m dar liko marksistas⁸.

Šeštajame ir septintajame dešimtmetyje Štromas virto ryšininku tarp Maskvos ir Vilniaus. Opozicinių idėjų platintoju ir savotišku knygnešiu. Anksti ėmė reikštis spaudoje. Saugumo

⁵ Tomas Venclova. „Aleksandras Štromas Laisvės horizontai.“ Vilnius.2001.P.11.

⁶ Ten pat.P.12

⁷ Ten pat.

⁸ Ten pat.

sumetimais, po rusiškais straipsniais pasirašydamas Forma Znakovu, po lietuviškais – T.Ženkliu⁹. Įdomu pastebėti, jog pats Štromas savo darbuose cituodavo ir Formą Znakovą, ir T.Ženklių kaip atskirus asmenis. T. Venclova tai vertina kaip savotišką žaidimą, tuo pačiu tai buvo ir noras pabrėžti, jog abu minėtieji „asmenys“ atstovauja ne vien Štromui, bet ir platesnei vienminčių grupei¹⁰. Tai ko gero buvo daroma, siekiant parodyti, jog Štromas turi nemažai pasekėjų ir bendraminčių. Kalbant apie juos reiktų atkreipti dėmesį į tai, jog Štromo mokytojai ir bendraminčiai pirmiausiai buvo Maskvos inteligentai buvę politiniai kaliniai Grigorijus Pomerancas ir Leonidas Pinskis. Štromas tai pat bendravo su kitais žymiais disidentais: Aleksandru Ginzburgu ir Andrejum Sacharovu.¹¹

Taigi, nepaisant to, jog Aleksandro Štromo globėju buvo pats Lietuvos komunistų partijos pirmasis sekretorius A. Sniečkus, Štromas netapo grynu užkietėjusiu komunistu. Anaiptol, savo erudicijos ir dar studijų Maskvoje laikotarpiu užsimezgusių pažinčių ir pokalbių su garsiausiais to meto sovietinio režimo oponentais dėka, pasuko kardinaliai priešinga kryptimi, kas galiausiai jį atvedė priverstinės emigracijos link.

Sunku tiksliai pasakyti kada Aleksandro Štromo pradėjo mąstyti apie Sovietų Sąjungos griūtį. 1975m. 2 akiračių numeryje, prisidengęs Ženklio slapyvardžiu Štromas kalbėdamas apie Sovietų Sąjungos žlugimą teigė, kad „Visų komunistų pavergtų tautų(tarp jų ir rusų tautos) likimas vienas ir bus sprendžiamas viename taške- Maskvoje. Šiame laiške nėra reikalo svarstyti galimų kelių ir formų, kuriomis tas likimas bus sprendžiamas arba to, kaip mes prie to turėtume prisidėti. Svarbu tik pabrėžti tai, kad tarybų valdžia pasmerkta žlugti pagal savo vidinės raidos dėsnius“¹². Po šio pareiškimo Štromas parašė kaip jis pats teigė pranašišką mūsų didelio poeto B. Brazdžionio žodžius:

*Žus visam pasaulyje komuna
Ją regiu- ją krintančia veizdžiu
Neteisybė greit pakyla greitai žūna
Eina ji keliu bedugnėn ir slidžiu*¹³.

⁹ Ten pat.

¹⁰ Ten pat.

¹¹ Ten pat. P.13

¹² T. Ženklys. 1975m. Akiračiai. Nr .2.

¹³ Ten pat.

Tarsi savotiškas pranašas, A. Štromas minėtame laiške teigė tikis, jog toji žlugimo valanda nebe už kalnų.

„Paskutinę tarybų valdžios valandą laikrodis pamažu jau pradeda mušti šiandieną. Rusų disidencija, pasireiškianti paviršiuje vardais tokių milžinų kaip Sacharovas ir Solženicynas yra tik vienas bet ryškus to artėjančio galo simbolis“¹⁴.

1977m. sėjos antrame numeryje rašydamas apie opozicija Sovietų Sąjungoje Štromas teigė, kad „Šiandien tarybinės santvarkos stabilumas yra daugiau nei reliatyvus. Mažiausia perturbacija, bet koks jėgų santykio valdžios viršūnėje pasikeitimas, kiek radikalesnė valdymo sistemos reforma gimusi grynai iš ekonominės būtinybės gali bematant ir netikėtai išsilieti į totalitarinės komunistinės santvarkos, TSRS tokį pat totalitarinį subyrėjimą“¹⁵. Kalbėdamas apie sąjungos žlugimą Štromas pasitelkia pavyzdžius apie režimų Graikijoje, Portugalijoje, Ispanijoje žlugimus.

Kaip vieną pagrindinių veiksnių nulemsiančių Sovietų Sąjungos žlugimui Štromas įvardijo tai, jog po Chruščiovo nuvertimo 1964 m. valdančiuose sluoksniuose nebeliko idėjinių komunistų: „Chruščiovas buvo „turbūt visoj sovietinėj vadovybėj vienintelis pasilikęs žmogus, kuris vis dar tikėjo komunizmu; tikėjo jis ir tuo, kad sovietų socialistinė valstybė yra tinkamas instrumentas komunizmui pasiekti, taigi iš esmės ji galinti atlikti tas funkcijas, dėl kurių ji teoriškai ir buvo sukurta. Tuo Chruščiovas ir skyrėsi nuo visų kitų sovietų vadovų, kurie jau niekuo nebetikėjo, išskyrus savo valdžia, privilegijomis ir saugumu“¹⁶. Tad cituojant toliau Štromą, galima teigti, jog tie žmonės, kurie perėmė iš Chruščiovo valdžią ir kurių simboliu tapo Brežnevas, nei komunizmu, nei sovietų sistemos pranašumais jau nebetikėjo. Norėdamas parodyti kiek neveiksminga ir supuvus yra valdančioji Sovietų sąjungos viršūnė, bei kokia ateitis laukia valstybės Štromas pasitelkia garsų to meto anekdotą: „Traukiniu važiuoja Stalinas, Chruščiovas ir Brežnevas. Staiga traukinys sustoja. Supykęs Stalinas tuoj pat įsako: mašinistą sušaudyti, padėjėją pasodinti 25m į Sibiro lagerius. Įsakymas įvykdytas, bet traukinys kaip stovėjo taip ir stovi vietoje. Tada įsikišo Chruščiovas. Reikia po mirties mašinistą reabilituoti o padėjėją gražinti į traukinį. Bet ir tai nepadėjo. Traukinys stovi vietoje. Pagaliau prabilo Brežnevas: klausykite, kam čia mums taip karščiutis, užtraukime geriau traukinio lango užuolaidas ir įsivaizduokime, kad sau kuo puikiausiai važiuojame. Kaip Brežnevas sakė, taip ir darė – stovėjo vietoje, o visiems įsakė, tikėti, kad

¹⁴ Ten pat.

¹⁵ A. Štromas. 1977m. sėja. Nr.2.

¹⁶ Aleksandras Štromas. Laisvės horizontai. Vilnius.2001.P.163.

važiuojame“¹⁷. Šis anekdotas taikliai perteikia visą Sovietų sąjungos raidą nuo Stalino iki Brežnevo ir šių vadovų mėginimus įvesti tvarką, kad gerai riedėtų valstybės traukinys.

Kaip dar vieną Sovietų Sąjungos žlugimo signalą A.Štromas mini ir 1979m prasidėjusią sovietų invaziją į Afganistaną ir po metų prasidėjusius revoliucinius Lenkijos įvykius. Šie procesai ir po jų sekusi visiškai netikėta aštri vakarų ir net trečiojo pasaulio šalių reakcija į minėtus įvykius, anot Štromo, reiškė tai, jog: „Sovietinis mechanizmas daugiau neveikia ir kad visa detanto sistema, kuri sudarė tokias palankias sąlygas tam mechanizmui netrukdomai veikti staiga sugriuvo“¹⁸.

Pačioje Sovietų Sąjungoje, pasak Štromo, šie įvykiai lėmė tai, jog valdžios aparate jau apie 1980m. susikūrė dvi partijos: viena buvo brežnevinė, kurios šūkis buvo vis tas pats, niekur judėti, kas beatsitiktų sėdėti vietoje ir gyventi po (po Prežnemu po senovei)¹⁹. Štromas naudodamas žodžių žaismą, tai įvardino kaip gyvenimą po Brežnevu (gyventi stovint vietoje). Kita partija teigė, jog stovėti vietoje nebeįmanoma, reikia judėti, nes sustabarėjimas yra tiesus kelias į mirtį²⁰. Šiais teiginiais Štromas tarsi savotiškai žiūri į priekį, darydamas išvadą, jog Sovietų Sąjunga atsidūrė savotiškoje aklavietėje. Kur brežnevinis stovėjimas vietoje yra pasmerktas degradavimui ir žlugimui, o judėjimas į priekį – permainos atves šalį, kurioje nebeatlaikys varžtą laikiusi sąjungos sija, kas atves į subyrėjimą iš vidaus.

Vienas geriausių pavyzdžių, kaip A. Štromas stebėtinai tiksliai savo vizijose sugebėdavo nuspėti ateitį, mūsų nuomone, yra jo ir Jono Žiburkaus pokalbiai 1979m. Prisimindamas minėtą susitikimą su A. Štromu, Jonas Žiburkus teigia jog: „Be įvairaus pobūdžio pokalbių, kalba neišvengiamai pakrypo į politines prognozes. Profesorius Štromas tiesiog mane pribloškė-išdėstė savąją SSSRS ir jos satelitų politinės evoliucijos per artimiausius 15-20 metų schemą. Sunku, beveik neįmanoma patikėti, jog po 20 metų mes gyvensime nepriklausomoje Lietuvoje, kuri suksis nelabai stabilioje geopolitinėje orbitoje tarp vakarų ir Rusijos. Kad Rusiją valdys tvirta kariškai saugumietiška asmenybė, o buvusios imperijos pakraščiuose liesis kraujas...“²¹. Be to, J. Žiburkus atsimindamas minėtą pokalbį prisimena ir reakcijas, kurias iššaukė A. Štromo išsakytos mintys: „Su didžiausia nuostaba ir visai sutrikęs viduje klausiausi Aliko ir galvojau, kaip smagiai galima nusifantazuoti sėdint universiteto kabinetuose, kaip lengva troškimus paversti realybe prie rašomojo

¹⁷ Ten pat.

¹⁸ Leonidas Donskis. XXa. Žmogus. Aleksandro Štromo portretai. Vilnius. 2008.P. 204.

¹⁹ Ten pat.P.216.

²⁰ Ten pat.

²¹ Leonidas Donskis. XXa. Žmogus. Aleksandro Štromo portretai. Vilnius. 2008.P.141.

stalo. Nedaug buvau girdėjęs apie futurologiją ir visa Aliko kalba man panašėjo į keistas pranašystes²².

1980m. pasirodžiusiame darbe „Politinė sąmonė Lietuvoje ir joje atsispindinčio krašto ateities vizijos“ į klausimą kaip žlugs raudonoji sistema A. Štromas atsako kritikuodamas T.Ženkli (t.y. save patį): „T. Ženklys rašė, kad žlugs totališkai ir tame taške, kuris vadinamas Maskva. Mano manymu, ne visai taip. Žinoma, jei nežlugs Maskvoj, tai nežlugs niekur. Bet, matyt žlugs vienu metu visur. Čia labai svarbu turėt omenyje ne tik Tarybų sąjungą, bet ir Rytų Europą. Žlugimo eiga, jei ji prasidės (norėčiau, kad ji prasidėtų) gali prasidėti Rytų Europoje, pavyzdžiui, nuo tos pačios Lenkijos. Paskui gali persimesti ir į Maskvą“²³.

Prisimindamas pokalbius su A. Štroma, T. Venclova teigia, jog jo bičiulis Sovietų sąjungos žlugimą numatė apie 1985m. Tais pačiais metais vykstant Baltic star laivo reisui po Baltijos jūrą. Šiame kruiziniame laive – kaip savotiškoje akcijoje prieš Sovietų sąjungą dalyvavo garsiausi Sovietų sąjungos disidentai, A. Štromas konferencijoje kalbėdamas apie pasikeitimų galimybes Tarybų sąjungoje, pasak T. Venclovos, jusdamas tikrąją savo moksladraugio vertę (Gorbačiovas su Štromu kartu mokėsi Maskvoje) teigė: „Gorbačiovas, kaip ir Kinijos vadai netrukus imsis reformų, kitaip šalis pateks į aklavietę ir sužlugs“²⁴. Pats Venclova manė, kad mirtinai sustabarėjusios sistemos praktiškai neišjudinsi: po truputi ją klibina tik disidentai²⁵. Štromas atsakydamas į draugo mintis aiškino: „Aktyvieji disidentai yra ne lemiamas veiksnys Sovietų sąjungos žlugimo procese, o simptomas, rodantis jos byrėjimo pradžią“²⁶.

Apie Štromo gyvenimą Anglijoje ir jo vizijas dėl sovietinės imperijos žlugimo geriausiai yra aprašęs L. Donskis darbe „Biografijoje sutelkta epocha“, kurioje teigia: „Atvykęs į Angliją Štromas pradėjo aktyviai reikštis išeivijos veikloje. Savo viešose paskaitose, radijo laidose ir publicistikoje jis iškart paskelbė, jog jau vyksta pati tikriausia sovietinio režimo (o kartu su pastaruoju - ir pasaulinės komunizmo sistemos) dezintegracija ir dabar reikia ruošti Lietuvos nepriklausomybės atkūrimo darbui²⁷. Anot to paties profesoriaus L. Donskio: „Nedaugelis rimtai traktavo šias idėjas, nors į aptariamąją knygą sudėti anuomet publikuoti Štromo straipsniai akivaizdžiai liudija jį buvus net ir tarptautiniu mastu bene patį giliausią ir subtiliausią Sovietų

²² Ten pat

²³ Ten pat.P.185.

²⁴ Ten pat.

²⁵ Ten pat.

²⁶ Ten pat.

²⁷ Leonidas Donskis. „7 meno dienos“.2002.07.19.Nr.531.

Sajungos bei visos komunizmo sistemos analitiką. SSRS dezintegracija Štromui buvo ne vien drąsi pranašystė (kaip Andrejui Amalrikui) ar atsargi hipotezė (kaip estų kilmės JAV politologui Reinui Taageperai), o daugiadimensės teorinės analizės išvada. Dar daugiau: regis, Štromo būta vienintelio politikos analitiko visame pasaulyje, kuris nuosekliai ir teoriškai modeliavo laipsnišką komunizmo žlugimą ir su juo susijusį fundamentalų lūžį politinių sistemų sferoje ir visoje pasaulio istorijoje²⁸.

Galiausiai apie sistemos griūtį Štroma užsimena 1989m. telefoniniame pokalbyje su J. Žiburkumi, kuriame garsus disidentas teigė: „Jonai, leisk man patikslinti savo prognozę. Iki kataklizmo liko ne penkeri o tik treji metai“²⁹.

Apibendrinant darbe aprašytas profesoriaus Aleksandro Štromo pranašystes apie Sovietų Sąjungos žlugimą galima teigti, jog iš šių pateiktų pavyzdžių gerai matoma su koku stebėtinu tikslumu A. Štroma nuspėjo Sovietų Sąjungos griūtį. Nuostaba kelia ne tik tai, jog minėtas disidentas ne tik pakankamai tiksliai išpranašavo šios griūties laiką, bet ir nusakė veiksnius, kurie nulėmė šią griūtį. Žvelgiant iš istorinės perspektyvos, dabar atrodo stebėtinai tikslūs ir pranašingi. Nepaisant fakto, kad atsirasdavo asmenų, kurie A. Štromą įvairiais jo gyvenimo etapais vadindavo tikru keistuoliu ir nepataisomu optimistu, belieka stebėtis jo erudicija, politikos, ekonomikos ir istorijos žinių gausumu, kas mano galva, ir leido jam daugiau nei prieš 40 metų nuspėti Sovietų Sąjungos žlugimą.

²⁸ Ten pat.

²⁹ Leonidas Donskis. XXa. Žmogus. Aleksandro Štromo portretai. Vilnius. 2008.P.206.

III. Išvados

Iš darbe pateiktų 1974-1989m Aleksandro Štromo prognozių apie Sovietų sąjungos žlugimą galime teigti:

1. Nepaisant to, jog garsus Lietuvos disidentas apie greitą sovietų sąjungos žlugimą kalbėjo dar 1974 metais, kuomet buvo sunku įžiūrėti bent mažiausius komunistinio režimo pabaigos simptomus, Aleksandro Štromo prognozės pasirodė esą stebėtinai tikslios.
2. Žvelgiant iš istorinės perspektyvos, stebina ne tik kiek tiksliai laiko atžvilgiu, garsus Lietuvos išeivis numatė komunizmo žlugimą, bet ir tai, kiek tiksliai žlugimo būdus išpranašauja A. Štromas.

Literatūros ir šaltinių sąrašas

Šaltinių sąrašas:

1. T.Ženklys.1975m.Akiračiai. Nr.2.
2. A. Štromas.1977m. sėja. Nr.2.
3. Tomas Venclova. „Aleksandras Štromas Laisvės horizontai.“
4. Leonidas Donskis. XXa. Žmogus. Aleksandro Štromo portretai.

Literatūros sąrašas:

1. Leonidas Donskis. „7 meno dienos“.2002.07.19.Nr.531
2. http://www.booksfromlithuania.lt/index.php?page_id=3&action=info&WriterID=48.
3. http://lt.wikipedia.org/wiki/Juozas_Girnius
4. http://lt.wikipedia.org/wiki/Aleksandras_%C5%A0tromas
5. <http://www.rasyk.lt/rasytojai/tomas-venclova.html>.